

V–IX amžiaus diržų sagtys Rytų Latvijoje

Jānis CIGLIS

IŽANGA

Latvijos archeologinėje medžiagoje yra gausi, tačiau iki šiol smulkiau nenagrinėta radinių grupė – diržai ir jų detalės – sagtys, grandys, apkalai ir papuošimai (kutai), sudaryti iš įvijėlių ir pakabučių. Latvijos archeologinėje literatūroje jie dažnai apžvelgiami apibendrinamai arba skelbiant atskirų paminklų archeologinę medžiagą. Pastaruoju metu yra sukaupta daug medžiagos apie diržų detales. Kai kurių formų diržų sagčių, pavyzdžiui, apvalių, yra aptinkama jau senojo ir vidurinio geležies amžiaus archeologiniuose paminkluose, viduramžių senkapių medžiagoje. Taigi yra pagrįstas poreikis šią medžiagą išnagrinėti atskirai – tiek atskirais chronologiniais laikotarpiais, tiek atskirose archeologinėse kultūrose.

Diržų sagtys yra viena iš nedaugelio grupių radinių, kurių panašios formos aptinkama didelėse teritorijose. Pagal sagtis galima koreliuoti ir kitų Rytų ir Pietų Pabaltijo archeologinių kultūrų radinių datavimą, atsekti kultūros įtaką kryptis.

Šio straipsnio pagrindas yra 2005 m. Vilniuje organizuotoje konferencijoje, skirtoje J. Puzino 100-osioms gimimo metinėms, skaitytas pranešimas apie V–IX a. diržų sagtis Rytų Latvijoje (t. y. vidurinis geležies amžius ir vėlyvojo geležies amžiaus pradžia pagal Latvijoje naudojamą archeologinę chronologiją). Iki V–VI a. Rytų Latvijoje išliko pilkapių su akmenų vainikais kultūra. VI–VII a. sandūroje Dauguvos dešiniajame krante ją pakeitė latgalių plokštinių kapinynų kultūra, o kairiajame krante – VII–IX a. ši kultūra iš dalies transformavosi, tačiau laidojama dar buvo pilkapiuose. V–VI a. Dauguvos žemupyje, be pilkapių, žiemgaliai laidėjo ir plokštiniuose kapinyuose (Katlakalno Pliavniekkalnas (Katlakalna Pļavniekkalns)).

Nagrinėjamojo laikotarpio latgalių sėlių archeologijos paminkluose kartu su žiemgalių Katlakalno Pliavniekkalnu yra surasta apie 160–170 sagčių. Sudaryta keletas diržų sagčių tipologijų, tarp jų V. Kovalevskajos (Ковлевская, 1979), E. Butėno (Butėnas, 1999, p. 37–56), R. Madydos-Legutko (Madyda-Legutko, 1986) ir kt. Klasifikuojant diržų sagtis pagrindu laikoma sagties geo-

metrinė figūra. Kiekvienos grupės sagtys smulkiau skirstomos į tipus. Straipsnyje nagrinėjamos sagtys skirstomos į 4 grupes: I grupė – apvalios, II – grupė – ovalios, III grupė – pusiau apvalios ir IV grupė – keturkampės.

I GRUPĖ

I grupės sagčių Rytų Latvijoje rasta nedaug. Tai XIX a. atsitiktinis radinys iš Martinsalos (Mārtiņšala)¹. Antroji (šiek tiek primena ovalo formą, pastorinta priekine dalimi) rasta Katlakalno Pliavniekkalno kapinyne (A. Buchholco tyrinėjimai²) kape Nr. 5³ kartu su įmoviniu kirviu, dalgiu, kovos peiliu ir įmoviniu ietigaliu. Kapas pagal įkapes datuojamas V a. Vidurinio geležies amžiaus apvalios formos diržų sagtys datuojamos V a., o Vakarų Latvijoje ir kitur jos paplito jau IV a. ir naudotos iki VI a. pradžios.

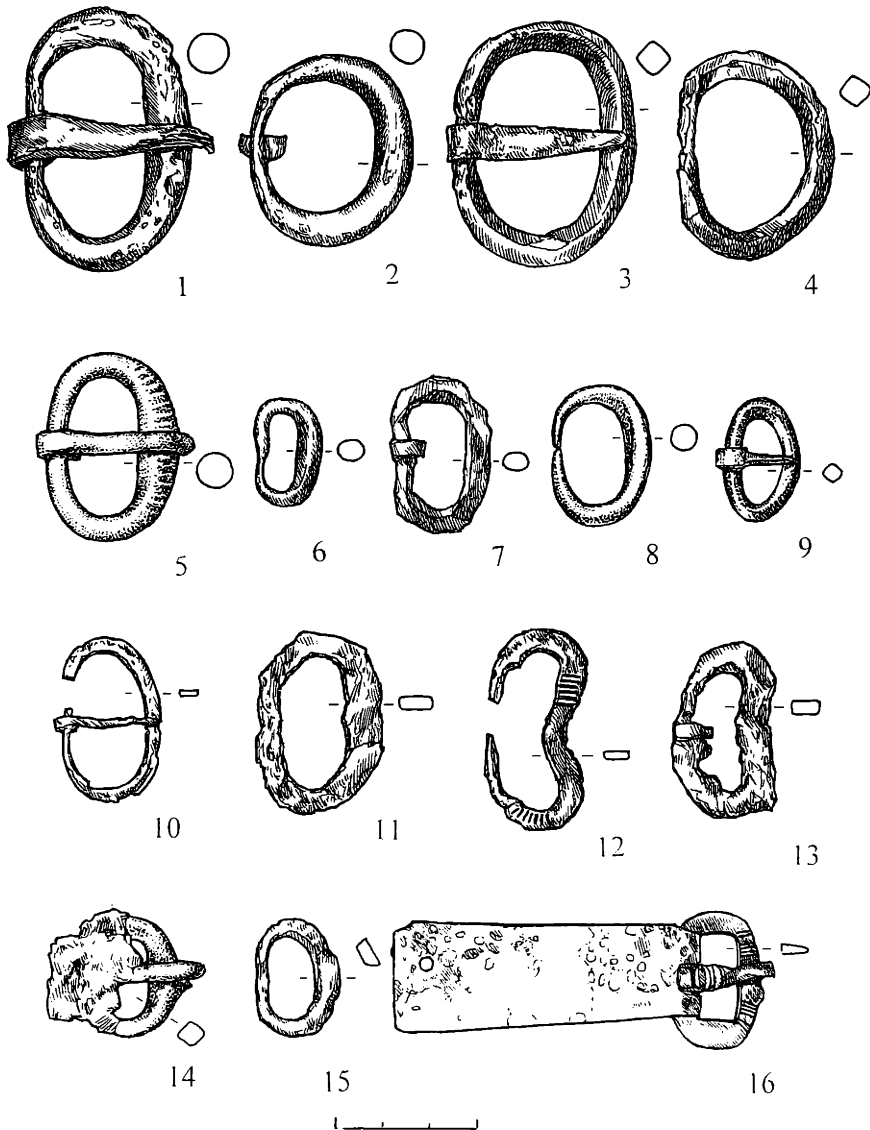
II GRUPĖ

II grupę sudaro panašios į pirmąją ovalios formos sagtys. Pagal lankelio pjūvį jos skirstomos į keletą tipų: 1 tipas – vienodo storio apvalaus pjūvio lankeliu; 2 tipas – apvalaus pjūvio ir šiek tiek rautyta pastorinta priekine dalimi (1:1–2, 5–8 pav.); 3 tipas – panašios į antrojo – pastorinta, rautyta priekine dalimi su pailgintu atsikišimu (1:14 pav.); 4 tipas – rombinio pjūvio lankeliu (1:3, 4, 9 pav.); 5 tipas – juostinio (yra horizontalus) pjūvio lankeliu (1:10, 11, 16 3:10 pav.); 6 tipas – juostinio pjūvio (yra įstrižas) lankeliu (1:15 pav.); 7 tipas – juostinio pjūvio ir įlenktu priekinėje dalyje lankeliu (inksto formos) (1:12–13 pav.). Reikia pasakyti, kad skirstymas į pirmuosius tris tipus yra sąlyginis, nes sagtys, ypač geležinės, dažnai rastos fragmentiškai išlikusios, aptrupėjusios. Todėl jas yra sudėtinga priskirti konkrečiam tipui. Kaip rodo Kuokmuizos

¹ Saugoma Estijos istorijos muziejuje; CM 1297.

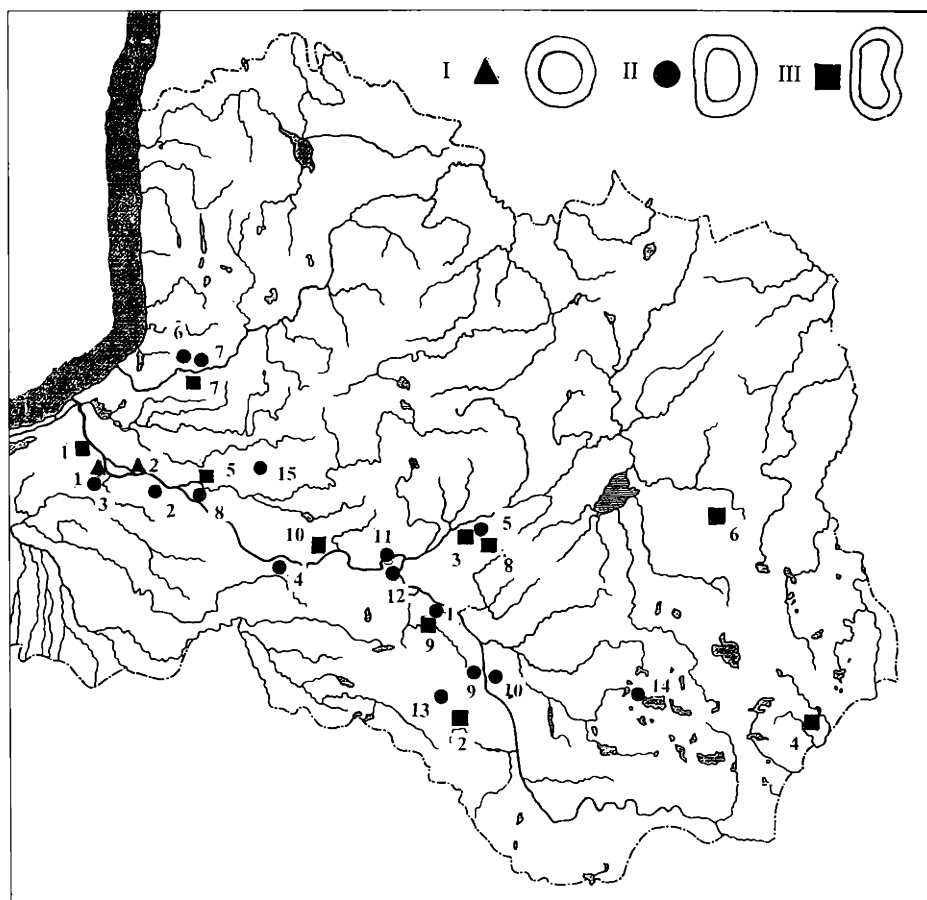
² 1901 m. kapinyną tyrinėjo A. Buccholcas, o 1928 m. F. Jakobsonas. Kiekvienas tyrinėtojas kapų numeraciją pradedavo iš naujo.

³ LNVM RDM I 200e.

1 pav. II grupės diržų sagys: 1. Abelių Buokiai, VII pilkapis, ats. r., A 11777:322; 2. Abelių Buokiai, pilkapis Nr. VIII, ats. r., A 11777:712; 3. Agluonos Madalanų piliakalnis, A 12511:4; 4. Lyvanų Jersikos piliakalnis, A 10332:196; 5. Katlakalno Pliavniekkalno kapinynas, ats. r., A 6656; 6. Daugmalės papėdės gyvenvietė, A 9964:8099; 7. Aizkrauklės Lejasbitenų kapinynas, ats. r., A 11822:688; 8. Katlakalno Pliavniekkalno kapinynas, kapas Nr. 24, RDM I 219d; 9. Sēlpilio Spietinių papėdės gyvenvietė, VI 65:11; 10. Dignajos Dreimaniai, ats. r., A 10207:7; 11. Katlakalno Pliavniekkalno kapinynas, ats. r., A 6775; 12. Savienos Juokstų kapinynas, ats. r., RDM I 887; 13. Nautrenų Smiltainės kapinynas, kapas 6, A 8117:2; 14. Katlakalno Pliavniekkalno kapinynas, kapas Nr. 1, A 6585; 15. Daugmalės piliakalnis, A 9964:7263; 16. Aizkrauklės Lejasbitenų kapinynas, ats. r., A 11822:637. A. Ivbulės pieš.

Abb. 1. Die Gürtelschnallen der Gruppe II.

2 pav. I ir II grupės diržų sagčių paplitimas. (Skiausteliuose nurodytas paminkle rastų dirbinių skaičius.) Dz. Zemītės brēž.
 Abb. 2. Die Verbreitung der Gürtelschnallen der Gruppe I und II. Gezeichnet von Dz. Zemīte.

(Kokumuža) antrojo lobio sudėtis, visi šie tipai buvo vienalaikiai (Urtāns, 1977, p. 142–145).

1 tipo sagčių rasti 4 vnt. Atsitiktinai viena tokia sagtis rasta V–VI a. Katlakalno Pliavniekkalno kapinyne⁴, ant-rasis atsitiktinis radinys – Aizkrauklės Lejasbitenų (Aizkrauklės Lejasbitēni) kapinyne⁵, po vieną rasta Krimuldos Liepenių (Krimuldās Liepenes)⁶ ir Daugmalės (Daugmale) piliakalnyje⁷. Nė viena šio tipo sagtis nėra

⁴ LNVM A 6924.

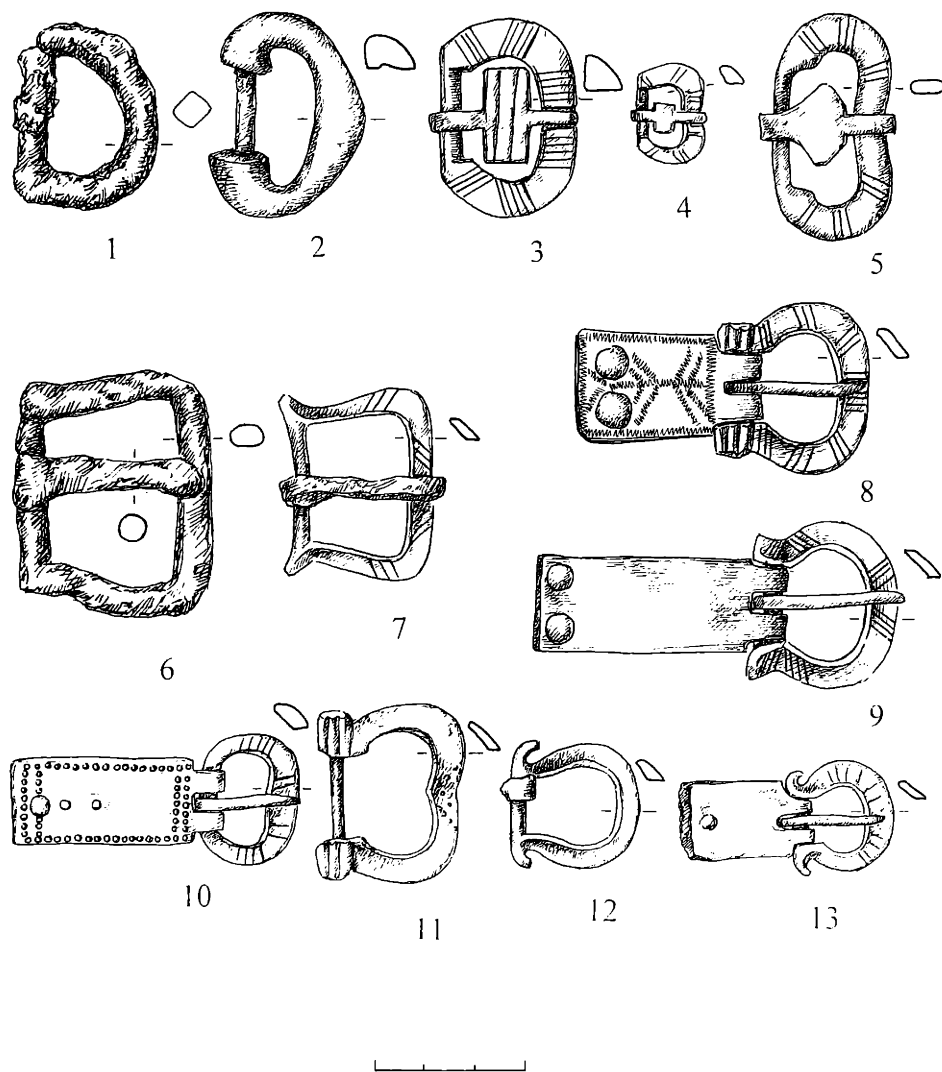
⁵ LNVM A 11822:688.

⁶ J. Grauduonio 1984 m. tyrinėjimų medžiaga. Saugoma Turaidos muziejuje-rezervate.

⁷ LNVM A 9964:4243.

rasta kape, tad pagal minėtų paminklų chronologiją šio tipo sagtys datuotinos V–VI a.

2 tipo sagtys yra gausiausios – surinktas 21 toks radinys. Daugiausia tokių sagčių rasta Dauguvos žemupyje (Pliavniekkalno Katlakkalne, Daugmalės piliakalnyje) ir Pietvakarių Vidžemės žiemgalių pilkapiuose (Krimuldos Liepenės, Krapės Lejasuokenai (Krapės Lejasokēni), Sejos Jaunā dv. (Sējas Jaunā muiža)) (2 pav.). Mažiau jų rasta pilkapių kultūros rytinėje (sėlių) grupėje – Spietinių (Spietiņi) gyvenvietė, Jaunielgava, Sēlpilis (Sēlpils), pilkapyas prie Savienos (Sāviena) piliakalnio. Dauguma jų yra geležinės. 2 tipo sagtys pagal Katlakalno Pliavniekkalno (F. Jakobsono tyrinėjimai) kapinyno kapus

3 pav. II–IV grupės diržų sagys. 1. Pīlkapynas prie Savienos piliakalnio, pīlkapis Nr. II, kapas Nr. 6, A 10830:4; 2. Aizkrauklės Lejasbitenų kapinynas, ats. r., 11847:551; 3. Abelių Buokiai, pīkapis Nr. III, ats. r., A 11777:163; 4. Pīlkapynas prie Savienos piliakalnio, A 10834:3; 5. Aizkrauklės Lejasbitenų kapinynas, ats. r., A 11823:1099; 6. Katlakalno Pliavniekkalno kapinynas, kapas Nr. 4, A 6604; 7. Pliaviņu Kalniešų II kapinynas, kapas Nr. 4, A 11251:2; 8. Abelių Buokiai, pīlkapis Nr. III, kapas Nr. 11, A 11777:46; 9. Aizkrauklės Lejasbitenų kapinynas, kapas Nr. 84, A 11822:326; 10. Abelių Buokiai, pīlkapis Nr. III, kapas Nr. 8, A 11771:31; 11. Lyvanų Veigurū kapinynas, ats. r., A 8104:9; 12. Aizkrauklės Lejasbitenų kapinynas, kapas Nr. 48, A 11822:169; 13. Aizkrauklės Lejasbitenų kapinynas, kapas Nr. 175, A 11823:224. Dz. Zemītis pieš.

Abb 3. Die Gürtelschnallen der Gruppen II–IV. Gezeichnet von Dz. Zemīte.

Nr. 5⁸ ir 6⁹ datuojamos V–VI a. Žalvarinė sagtis pastorinta, šiek tiek rantiyta priekine dalimi rasta Katlakalno Pliavniekkalno kapinyne (A. Buccholco tyrinėjimai) kape Nr. 24 (1:8 pav.)¹⁰. Kapas pagal lankinę sege, apyrankę pastorintais daugiakampio pjūvio galais yra datuojamas apie 500 m. Įdomus Pliavniekkalno atsitiktinis radinys – sagtis pastorinta, rantiyta priekine dalimi¹¹ (1:5 pav.). Šio tipo sagtys yra labai paplitusios visoje Latvijos teritorijoje – Pabaltijo ugrofinų krūsniniuose akmenų kapinyuose, žiemgalių ir kuršių paminkluose. Šių sagčių kilmė siejama su pietvakarių kryptimi.

3 tipui skiriama vienintelė Rytų Latvijoje rasta sagtis iš Katlakalno Pliavniekkalno kapinyne (F. Jakobsono tyrinėjimai) kape Nr. 1¹² (1:14 pav.). Pagal įkapes – masyvią apyrankę trikampę iškilia briauna, geležinį lazdelinį smeigtuką suplota galvute, kapas datuojamas VI a. Šio tipo sagčių Latvijos teritorijoje aptinkama tiek Pabaltijo ugrofinų krūsniniuose akmenų kapinyuose, tiek Vakarų Latvijoje (Varvės Strikių kapinyas¹³).

4 tipo fragmentiškai išlikusi sagtis rasta Katlakalno Pliavniekkalno kapinyne kape Nr. 17¹⁴. Kapas apardyta, pagal lazdelinių smeigtukų fragmentus datuojamas V–VI a. Šio tipo geležinių sagčių atsitiktinai yra rasta Jersikos (Jersika)¹⁵ (1:4 pav.) ir Madalanų (Madalāni)¹⁶ (1:3 pav.) piliakalniuose, o žalvarinė – Spietinių gyvenvietėje¹⁷ (1:9 pav.).

5 tipo sagčių yra rasta Katlakalno Pliavniekkalno kapinyne¹⁸ (1:11 pav.), Dignajos Dreimaniuose (Dignājas Dreimaņi)¹⁹ (1:10 pav.). Pastarieji radiniai yra beveik identiški. Tačiau tai atsitiktiniai radiniai, todėl tiksliau juos datuoti yra sudėtinga. Kitas atsitiktinis radinys yra iš Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyne. Prie šios sagties yra geležinis apkalas, lankelis dekoruotas skersiniais grioveliais²⁰ (1:16 pav.), o Abelių Buokių (Ābeļu Boķi) pilkapio Nr. III kape Nr. 8²¹ rastoji yra su žalvariniu apkalu

(3:10 pav.). Pagal įkapes – kirvį, smeigtuką, ietigalį ir apyrankes smailėjančiais galais, išgaubtu tuščiaviduriu lankeliu, – kapas datuojamas VI a.

6 tipo geležinė sagtis rasta Daugmalės piliakalnyje²² (1:15 pav.). Pagal analogus ji datuotina V–VI a.

7 tipo sagtys Latvijoje datuojamos V–VI a. sandūra – VIII a. Chronologiškai ankstyviausia rasta Katlakalno Pliavniekkalno kapinyne. Ji labai sunykusi, tačiau ją sąlyginai galima skirti šiam tipui²³. Paprastesnių formų sagčių rasta Rubenės (Rubene) pag.²⁴, Savienos Juokstuose (Sāvienas Joksti)²⁵ (1:12 pav.), Lanskoronoje (Lanskorona) (Bitner-Wróblewska, Ciglis, Radiņš, 2005, tab. XII: 20), Kentės (Ķente) piliakalnyje²⁶, Nautrenų Smiltainės (Nautrēnu Smiltaine) kapinyne kape Nr. 6²⁷ (1:13 pav.). Kai kurių sagčių lankelis dekoruotas statmenais grioveliais (Savienos Juokstai). Kad šios sagtys naudotos vėlai – VIII a. patvirtina Nautrenų Smiltainės radinys. Jame sagtis buvo rasta kartu su geležine pasągine sege, kurios lankelis buvo apvyniotas žalvarine vielute, siaurrašmeniu pentiniu kirviu ir ietigaliu.

Žalvarinės sagtys yra puošnesnės. Tokios rastos Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyne²⁸ (3:5 pav.), Vangažų (Vangaži) apylinkėse²⁹, pilkapyne prie Savienos piliakalnio³⁰ (3:4 pav.) ir 2 – Abelių Buokių pilkapyne. Viena aptikta pilkapio Nr. III kape Nr. 19³¹, o antroji – atsitiktinai pilkapyje Nr. III³² (3:3 pav.). Žalvarinės sagtis pagal Abelių Buokių pilkapio Nr. III kape Nr. 19 radinius galima datuoti VI a. (Ciglis, 2000, p. 130).

III GRUPĖ

III grupę sudaro pusiau apvalios formos sagtys.

1 tipo sagtys yra – geležinės. Viena tokia sagtis ovalaus pjūvio lankeliu rasta pilkapio Nr. II kape Nr. 6³³ (3:1 pav.) prie Savienos piliakalnio. Ji rasta kartu su IV–V a. datuojamu kirviu ir ietigaliu. Panašios trys geležinės

⁸ LNVM A 6614.

⁹ LNVM A 6623.

¹⁰ LNVM RDM I 219d.

¹¹ LNVM A 6656.

¹² LNVM A 6565.

¹³ LNVM A 10811:36; 74; 76.

¹⁴ LNVM A 6676.

¹⁵ LNVM A 10332:196.

¹⁶ LNVM A 12511:4.

¹⁷ LNVM VI 65:11.

¹⁸ LNVM A 6775.

¹⁹ LNVM A10207:7.

²⁰ LNVM A 11822:637.

²¹ LNVM A 11771:31.

²² LNVM A 9964:7263.

²³ LNVM A 6746.

²⁴ LNVM RLB 559.

²⁵ LNVM RDM I 887.

²⁶ LNVM VI 31:1497.

²⁷ LNVM A 8117:2.

²⁸ LNVM A 11823:1099.

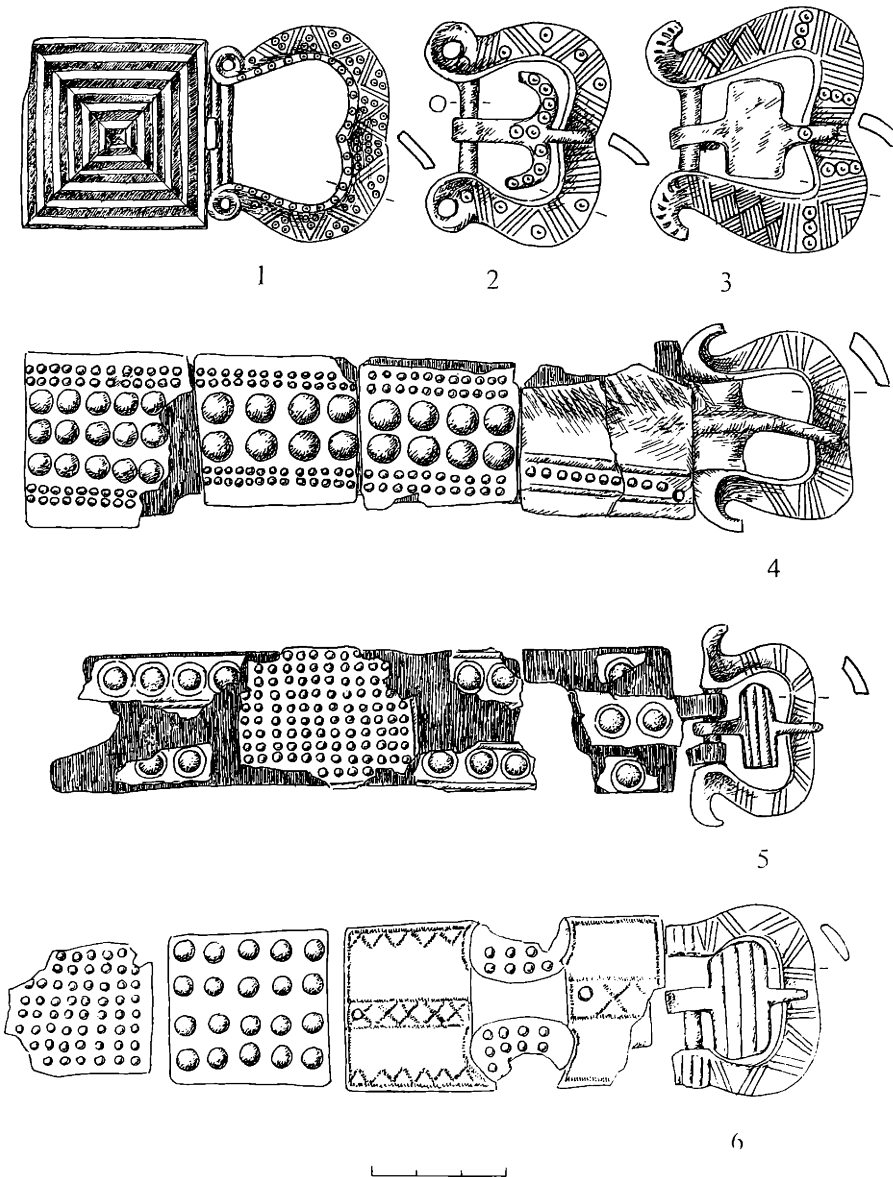
²⁹ Saugoma Vangažų vidurinėje mokykloje.

³⁰ LNVM A 10834:3.

³¹ LNVM A 11777:80.

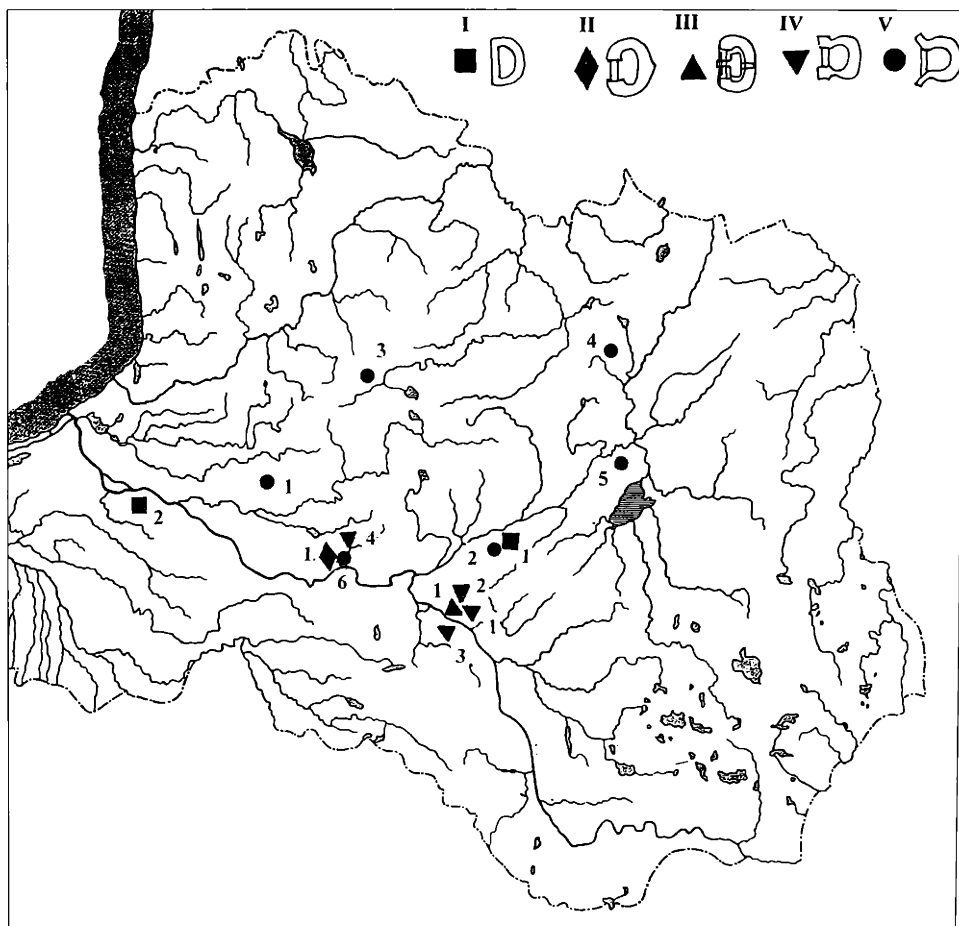
³² LNVM A 11777:163.

³³ LNVM A 10830:4.

4 pav. III grupės 4 ir 5 tipų diržų sagtys. 1. Taurenės Lazdinių kapinynas, ats. r., A 6481; 2. Stamerienos Smuonių kapinynas, ats. r., A 11837:11; 3. Lubanos Lyčagalio kapinynas, ats. r., RDM I 358; 4. Aizkrauklės Lejasbitenų kapinynas, kapas Nr. 77, A 11822:295; 5. Savienos Juokstų kapinynas, ats. r., RDM I 889; 6. Aizkrauklės Lejasbitenų kapinynas, kapas Nr. 1, A 7547:2. Dz. Zemītės pieš.

Abb. 4. Die Gürtelschnallen der Typen 4 und 5 der Gruppe III. Gezeichnet von Dz. Zemīte.

5 pav. III grupės diržų sagčių paplitimas. Dz. Zemītės brēž.
 Abb 5. Die Verbreitung der Gürtelschnallen der Gruppe III. Gezeichnet von Dz. Zemīte.

sagtys juostinio pjūvio lankelių ir pastorinta priekine dalimi yra rastos Daugmalės piliakalnyje. Daugmalės radiniai primena II grupės ovalias sagtis.

2 tipą sudaro sagtis, kurios lankelis buvo išlietas kartu su ašimi adatai, ovalia priekine dalimi. Šio tipo vienintelė sagtis atsitiktinai rasta Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyne³⁴ (3:2 pav.). Šios sagties priekis yra ovalo, pereinančio į trikampį, formos. Tikėtina, kad ji datuotina VI-

VII a. Šis datavimas yra abejotinas, nes Latvijos archeologinėje medžiagoje nėra žinomos analogijos.

3 tipo sagtis yra panašios į II grupės 5 tipo sagtis. Nugarinėje dalyje yra padarytos ašys, lankelio priekinė dalis – ovali su įlenkimu. Šį tipą sudaro 2 gausiai ornamentuotos sagtis iš Krustpilio Mantu kalniņa (Pinigų kalnelio) kapinyno kapo Nr. 5³⁵ ir atsitiktinis radinys³⁶. Kapas Nr. 5 pagal radinius – dvi masvyias apyrankes trikam-

³⁴ LNMV A 11847:551.

³⁵ JNM 1459:1.

³⁶ JNM 1459:29.

pe iškilia briauna, pentinį siauraašmenį kirvį, trikampio formos pakabutį, ylą ovalia rankena – datuojamas VI a. pabaiga – VII a. Šiame kape rasta sagtis yra su stačiakampiais apkalais, kurie dekoruoti įmuštais iškiliais taškuciais. Tokie apkalai latgalių archeologijos paminkluose paplito nuo VII a.

4 tipą sudaro sagtys su keturkampio formos atsikišimais šonuose ties ašimis. Rytų Latvijoje rastos 4 tokios sagtys. Viena jų rasta Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyne kape Nr. 13³⁷ (4:6 pav.), kurio įkapių komplektą, be sagties, sudarė geriamasis ragas, 2 ietigaliai (vienas jų įtvėriamasis su užbarzdomis, antrasis įmovinis), pentinis siauraašmenis kirvis, žalvarinė lankinė aguoninė segė, apyrankė storejančiais apvalaus pjūvio galais, dekoruotais „pynimo“ ornamentu. Kapas datuojamas VII–VIII a. Tokių sagčių taip pat rasta Abelių Buokių pilkapio Nr. III kape Nr. 11³⁸ (3:8 pav.), Krustpilio Mantu kalniņa kapinyne kape Nr. 8³⁹ ir viena – atsiktinai Lyvanų Veigurų (Līvānu Veiguri) kapinyne⁴⁰ (3:11 pav.). Krustpilio Mantu kalniņa kapinyne sagtis yra lyg pereinamoji forma iš III į IV tipą. Šios sagtys datuojamos VII–VIII a. Tai patvirtina Krustpilio Mantu kalniņa kapinyne kape Nr. 8 įkapės – ankstyvos rankogalinės apyrankės trikampė iškilia briauna ir pentiniai siauraašmeniai kirviai; Abelių Buokių pilkapio Nr. III kape Nr. 11 įkapės – be diržo sagties, jo įkapių komplektą sudarė kryžinis smeigtukas, dekoruotas koncentriniais ratukais, įtvėriamasis ietigalis su užbarzdomis, įmovinis ietigalis, peilis ir diržo galų apkalai.

Labai panašios į 4 tipą yra 5 tipo sagtys (8 vnt.) su atsikišimais abiejuose sagties šonuose, kurie iš dalies primena ašių pailginimus. Dauguma šių radinių kartu su dekoruotais apkalais sudaro puošnius diržus. Būdingiausias pavyzdys yra iš Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyne kape Nr. 159⁴¹ (6 pav.). Čia sagtis sudarė diržo komplektą, kuris dar buvo dekoruotas apvaliomis buoželėmis ir nedideliu diržo galo apkalu. Įkapių komplektą sudarė kryžinis smeigtukas, įtvėriamasis ietigalis karklo lapo plunksna, platusis kovos peilis-kalavijas ir pentinis siauraašmenis kirvis. Kapas datuojamas VII–VIII a. Panašiai galima datuoti Keipenės Salinių (Keipenes Saliņas) kapinyne kape Nr. 1 rastą sagtį⁴² (7 pav.). Geras šio kape

chronologinis indikatorius – lankinė skliutakojė segė. Tokių sagčių taip pat rasta Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyne kape Nr. 48⁴³ (3: 12 pav.), 77⁴⁴ (4:4 pav.), 175⁴⁵ (3:13 pav.), Savienos Juokstų kapinyne⁴⁶ (4:5 pav.), Lubanos Lyčagale (Lubānas Ličagals)⁴⁷ (4:3 pav.), Taurenės Lazdiniuose (Taurenės Lazdiņi)⁴⁸ (4:1 pav.), Stamerienos Smuoniuose (Stāmerienas Smoņi)⁴⁹ (4:2 pav.). Paskutinių dviejų sagčių atsikišimai šonuose transformavosi į apskritumus, todėl jas būtų galima skirti šio tipo atskiram potipiui. Šios sagtys datuojamos VII–VIII a. Manoma, kad masyvios šio tipo sagtys susidarė iš ankstesnių B formos sagčių vietoje – latgalių gyvenamojoje teritorijoje. Keletas paprastesnių šio tipo radinių rasta krūsniniuose akmenų kapinyuose Varvės Strikiai (Vārvės Strīki)⁵⁰. Savo forma artima šiam tipui yra Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyne kape Nr. 84 rasta sagtis⁵¹ (3:9 pav.). Joje dar nėra suformuoti atsikišimai ir užima tarsi tarpinę padėtį tarp nagrinėjamo tipo ir IV grupės 2 tipo. Pagal įkapes ši sagtis datuojama VII–VIII a.

IV TIPAS

IV grupę sudaro keturkampio formos sagtys. Ji skirstoma į 3 tipus: 1 tipas – suapvalintais kampais ir įlenktais šonais, 2 tipas – sagtys tiesia nugarėle ir šiek tiek paplatinga priekine dalimi, 3 tipas – įlenkta priekine dalimi (pastarąjį sudaro 2 radiniai iš Kentės piliakalnio⁵²).

1 tipas gausiausias. Jų rasta 22 archeologiniuose paminkluose, iš viso – 86 radiniai. Dalis duomenų – iš Kivtų (Kivti) (Šnore, 1987, tab. VIII), Pildos Nukšų (Pildas Nukši) (Шноре, 1957, табл. 2), Kristapinių (Kristapiņi) (Kuniga, 2000, p. 78) kapinyne yra skelbta. Dauguma sagčių yra geležinės. Ankstyviausia žalvarinė rasta Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyne kape Nr. 175³ (8 pav.). Ji rasta kartu su diržų apkalais, yla, peiliu, įmoviniu ietigaliu, pentiniu siauraašmeniu kirviu, apyranke storejančiais apvaliais galais, dekoruotais „pynimo“ ornamentu, ir lankine aguonine sege. Pagal segę ir apyrankę kapas datuoja-

³⁷ LNVM A 7547:7.

³⁸ LNVM A 11777:46.

³⁹ JNM 1459:3.

⁴⁰ LNVM A 8104:9.

⁴¹ LNVM A 11823.

⁴² LNVM RDM I 377b.

⁴³ LNVM A 11822:169.

⁴⁴ LNVM A 11822:295.

⁴⁵ LNVM A 11823:224.

⁴⁶ LNVM RDM I 889.

⁴⁷ LNVM RDM I 358.

⁴⁸ LNVM A 3481.

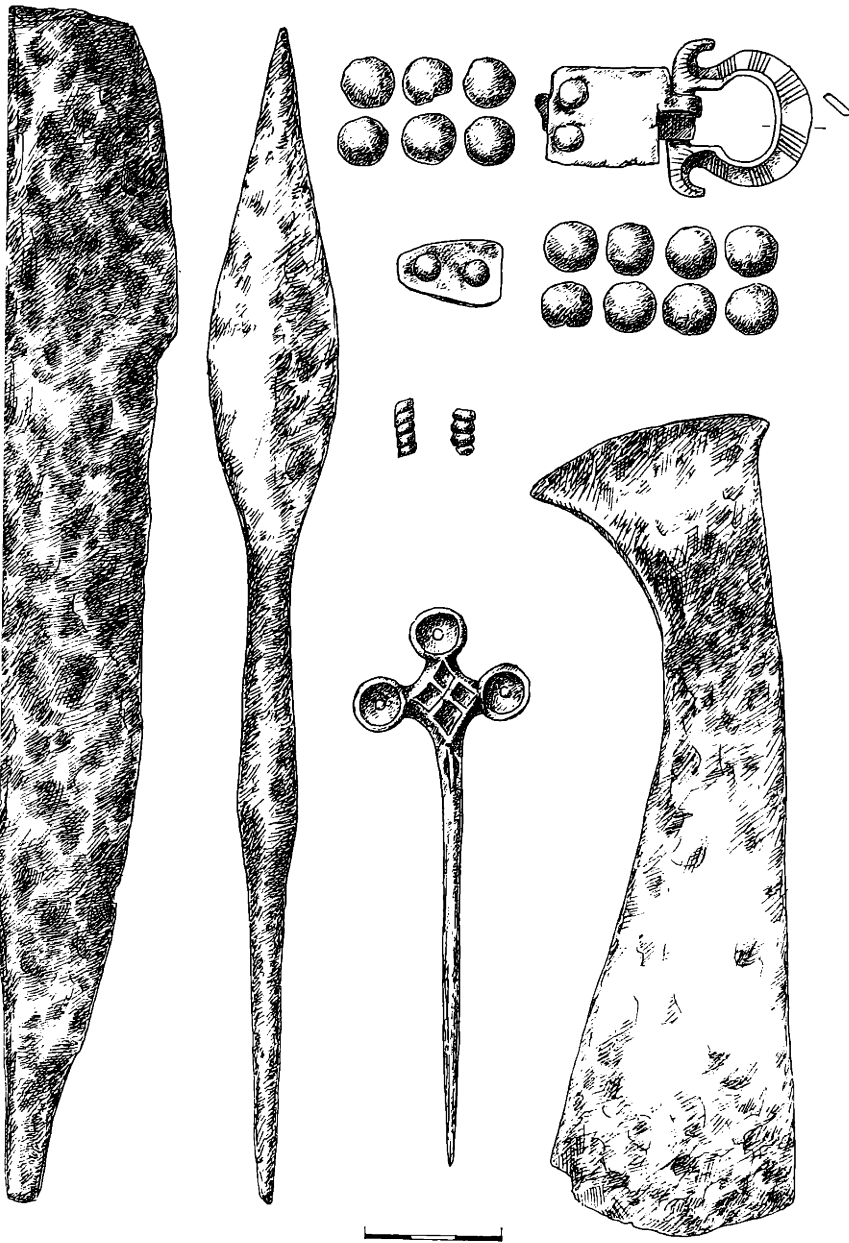
⁴⁹ LNVM A 11837:11.

⁵⁰ LNVM A 10811:97.

⁵¹ LNVM A 11822:326.

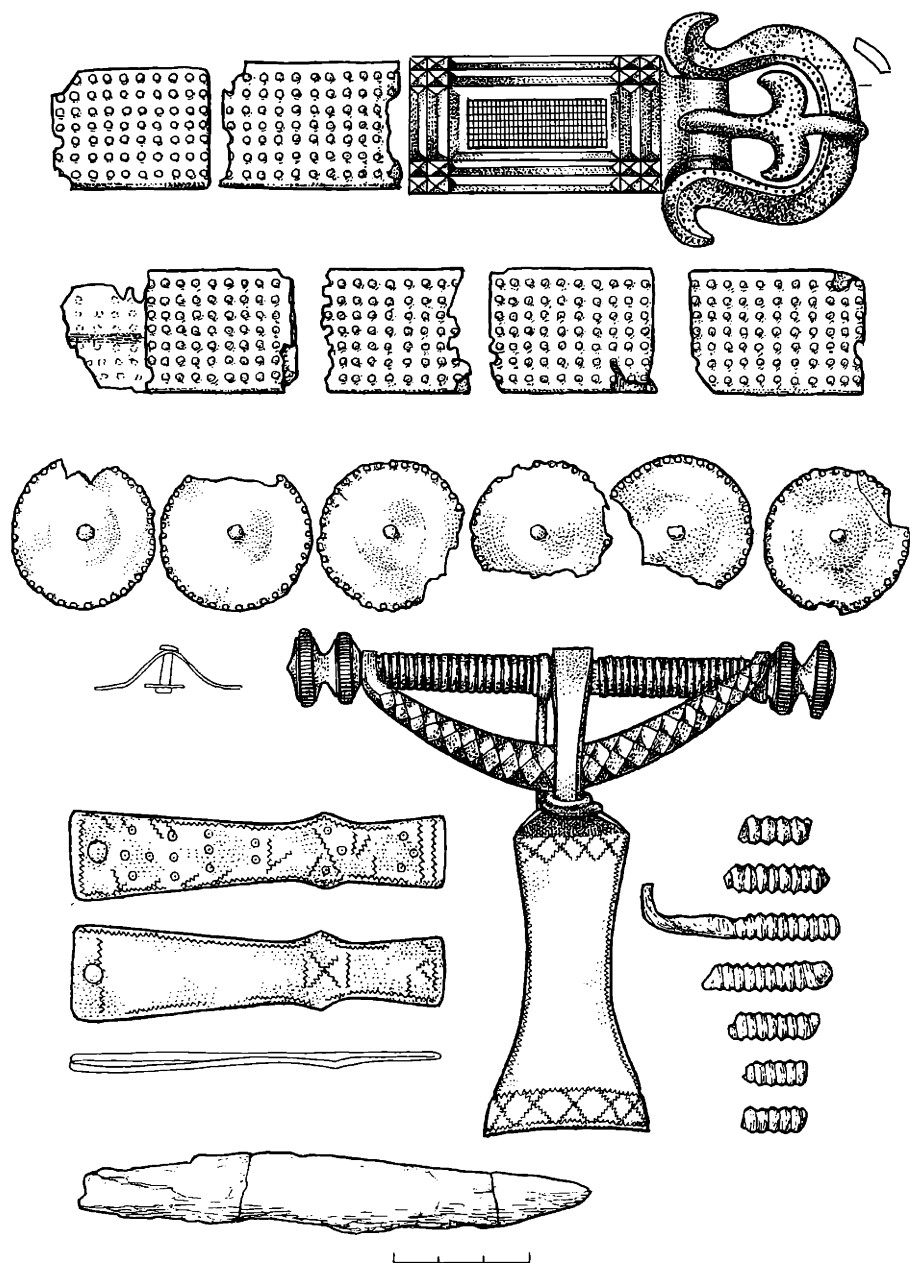
⁵² LNVM VI 31 :72; VI 31 :129.

⁵³ LNVM A 11822:33.

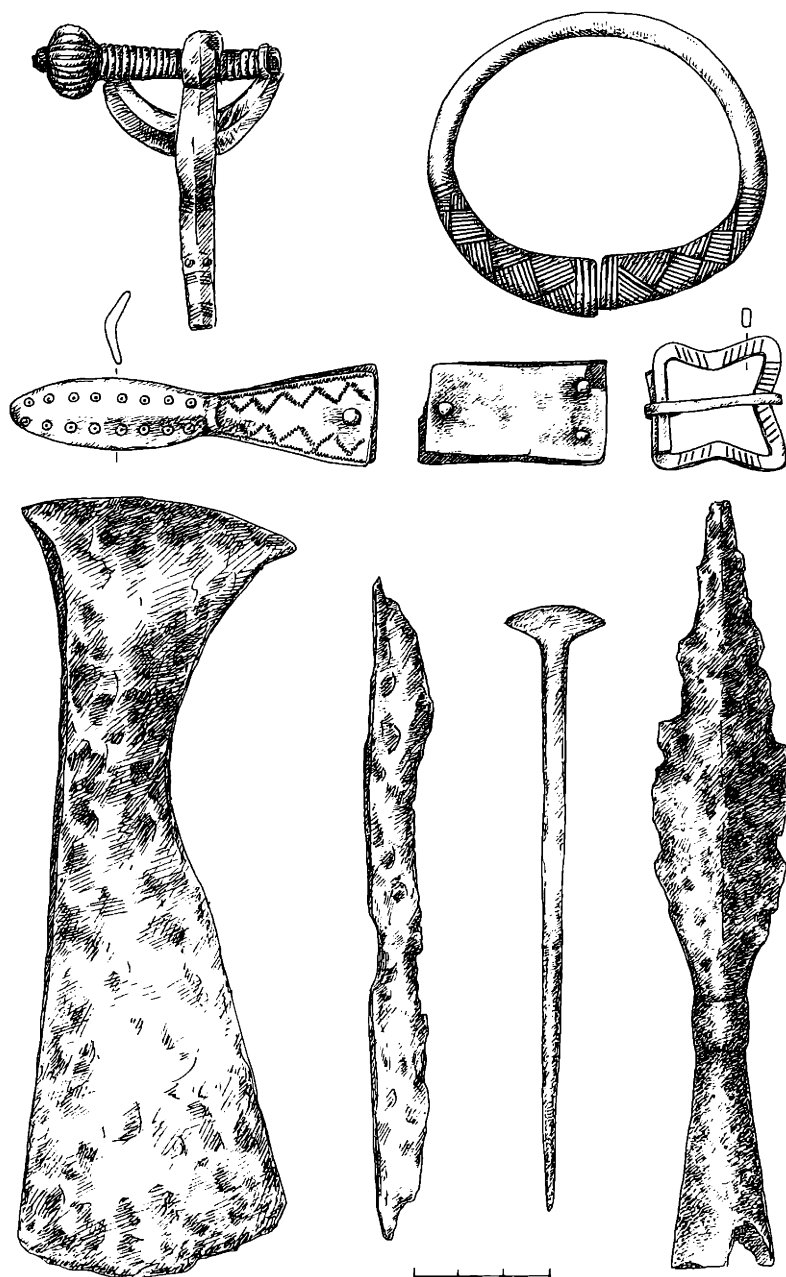
6 pav. Aizkrauklės Lejasbītenų kapinyno kapo Nr. 159 įkapės. Dz. Zemītės pieš.

Abb. 6. Die Beigaben des Grabes Nr. 159 des Aizkraukles Lejasbīteni-Gräberfeldes. Gezeichnet von Dz. Zemīte.

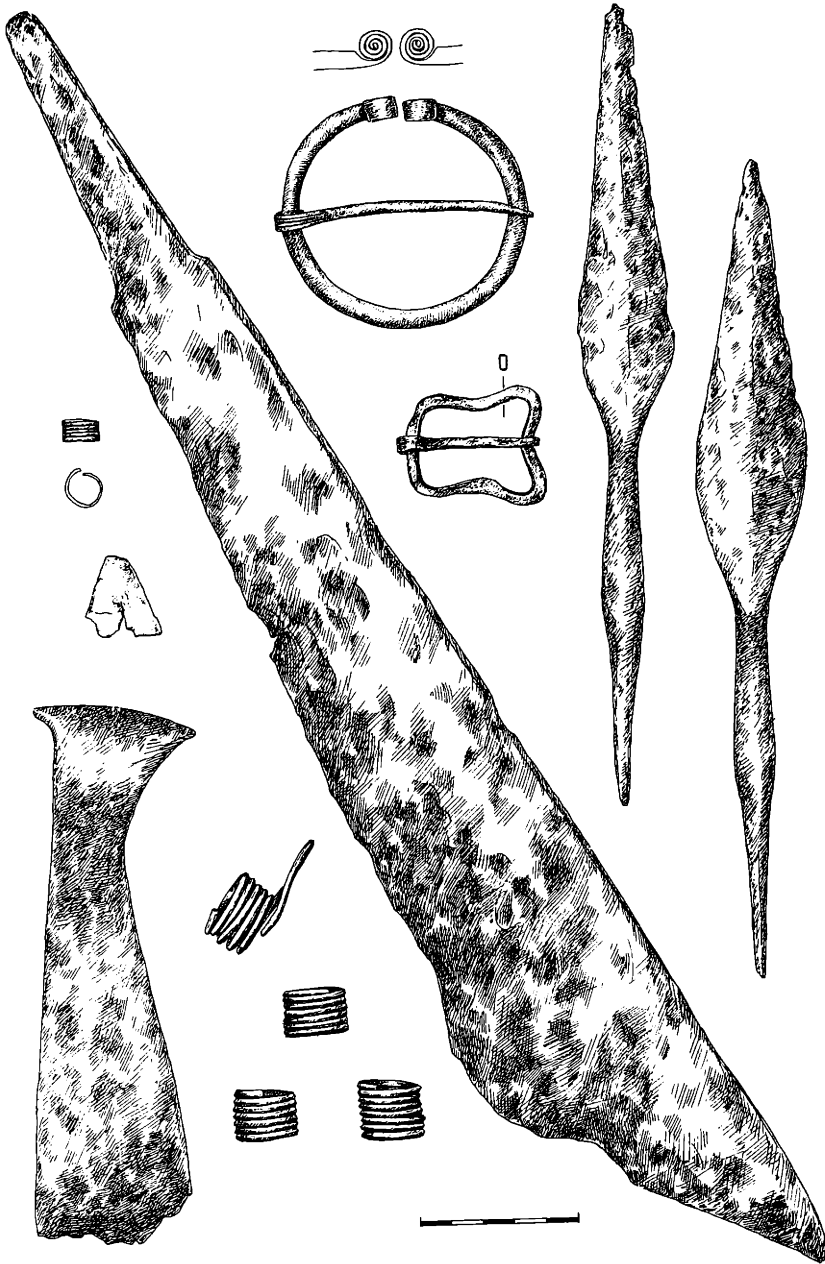
7 pav. Keipenes Salīņu kapinyno kapa Nr. 1 ģkapēs. A. Ivbulēs pieš.

Abb. 7. Die Beigaben des Grabes Nr. 1 des Keipenes Salīņas-Grāberfeldes. Gezeichnet von A. Ivbule.

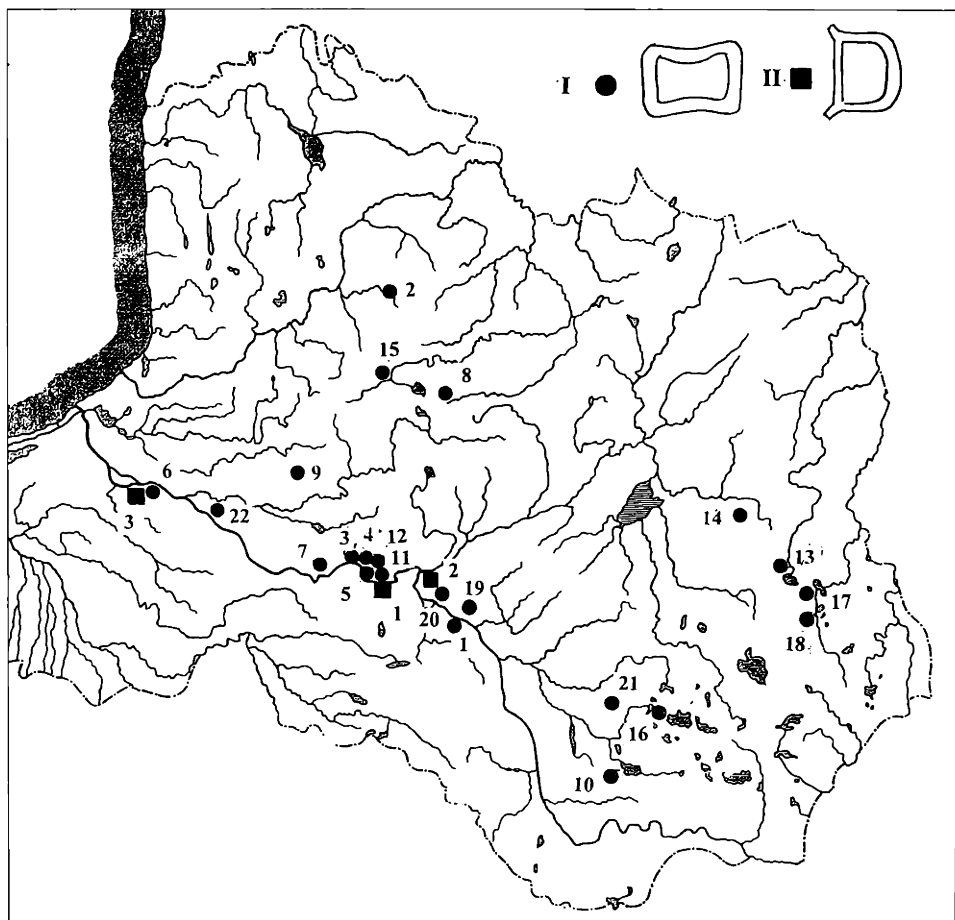
8 pav. Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyno kapo Nr. 17 įkapės. Dz. Zemītis pieš.

Abb. 8. Die Beigaben des Grabes Nr. 17 des Aizkraukles Lejasbitēni-Gräberfeldes. Gezeichnet von Dz. Zemīte.

9 pav. Aizkrauklės Lejasbitēņu kapinyno kapa Nr. 413 ģīkaps. Dz. Zemītēs piēs.

Abb. 9. Die Beigaben des Grabes Nr. 413 des Aizkraukles Lejasbitēni-Gräberfeldes. Gezeichnet von Dz. Zemīte.

10 pav. IV grupės diržu sagčių paplitimas. Dz. Zemītis brēž.
 Abb. 10. Die Verbreitung der Gürtelschnallen der Gruppe IV. Gezeichnet von Dz. Zemīte.

mas VII a. Vēlesnes sagtis galima datuoti pagal plačiosius kovos peilius-kalavijus, pasagines seges. Pavyzdžiui, Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyno kapas Nr. 413⁵⁴ (9 pav.) datuojamas IX a. Išimtis – Pildos Nukšų kapinyno kapas Nr. 135, kuris pagal geležinį plačiašmenį kirvį datuojamas XI a. (Ишопе 1957, c. 105, 120).

2 tipo geležinė sagtis rasta Katlakalno Pliavniekkalno kapinyno (F. Jakobsono tyrinėjimai) kape Nr. 4⁵⁵ (3:6 pav.).

⁵⁴ LNVM A 11847:434.

⁵⁵ LNVM A 6604.

Kapas pagal įkapes (įmovinį kirvį, peilį, skustuva, pincetą ir juostines apyrankes) datuojamas VI a. Labai panaši žalvarinė sagtis, šiek tiek įlenktais šonais, geležine adata⁵⁶ (3:7 pav.) rasta Pliavinių Kalniešų (Pļaviņu Kalnieši) kapinyno kape Nr. 4 (Urtāns, 1962, p. 75). Tyrinėjimų vadovas V. Urtāns ją datavo VIII a. antrąja puse (Urtāns, 1962, p. 52–53). Kita labai panaši yra rasta Krustpilio Mantu kalniņa kapinyno kape Nr. 9⁵⁷. Pagal lankinę segę zoomorfiniais motyvais kapas datuojamas VII a. ar net VIII a. pradžia.

⁵⁶ LNVM A 11251:2.

⁵⁷ JNM 1459:10.

ĮŠVADOS

Ankstyvojo laikotarpio – V–VII a. sagčių formos (I ir II grupės) patyrė buvus didelę įtaką iš pietvakarių, t. y. vakarų baltų teritorijų, o per jas ir iš toliau – Vidurio Europos. Tik Rytų Pabaltijyje – atokioje periferijoje šios diržų sagys nešiotos kiek ilgiau. Tai patvirtina II grupės 7 tipo sagys. Nepakanka duomenų nustatyti ankstyviausią chronologiją šio tipo radinių. Tačiau, remiantis analogijomis iš Lietuvos ir pailgų pilkapių medžiagos galima teigti, kad Rytų Europoje šios sagys paplito V a. viduryje (Бажан, Каргопольцев, 1989), o kaip rodo Nautrenų Smiltainės kapinyno medžiaga, naudotos ir VIII a.

Apie VII a. buvę glaudūs ryšiai pietvakarių kryptimi kiek pakito. Paplito bendrų formų (II grupės 7 tipo, IV

grupės 1 tipo diržų sagys), kurių aptinkamą tiek Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje, tiek Mozūrų regione, iš kurio šių sagčių prototipai pateko į latgalių ir sėlių gyvenamas teritorijas. Vėliau vyko vietinė jų gamybos raida.

Apie IX a. vidurį IV grupės sagčių formos pamažu išnyko, jas pakeitė „U“ raidės formos sagys (tokių rasta Rucavos Tyros pelkės lobyje (Urtāns, 1977, p. 162–163)), kiek vėliau – X a. paplito lietos vientisos (lankelis kartu su apkalais) diržų sagys, dekoruotos posasanidiniu stiliumi. Tačiau tai jau yra atskiro tyrinėjimo užduotis. Taigi laikotarpio pabaigoje atsirado naujų ryšių krypčių – Rytai – Vakarai (Skandinavija – Senoji Rusija), anksčiau palaikyti ryšiai pietvakarių kryptimi neteko savo ankstesnės reikšmės.

Iš latvių kalbos vertė *Ernestas Vasiliauskas*

Literatūra

Bitner-Wróblewska A., Ciglis J., Rādiņš A., 2005. Latvijas arheoloģiskās senlietas Polijas krātuvēs. Zabytki lotewskie w zbiorach polskich. Rīga.

Butėnas E., 1999. Sagys iš Rytų Lietuvos pilkapių (tipai, paskirtis). In: *Lietuvos archeologija*. T. 18, p. 37–56.

Ciglis J., 2000. Daži latgaļu etniskās vēstures jautājumi. In: *Cauri gadsimtiem. Latvijas Vēstures muzeja raksti*. T. 7. Rīga, p. 123–140.

Kuniga I., 2000. Kristapiņu kapulauks. Rīga.

Madyda-Legutko R., 1986. Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. BAR international Series 360.

Šnore E., 1987. Kivtu kapulauks. Rīga.

Urtāns V., 1962. Kalniešu otrs kapulauks. In: *Latvijas PSR vēstures muzeja raksti. Arheoloģija*. Rīga, p. 37–82.

Urtāns V., 1977. Senākie depoziiti Latvijā (līdz 1200 gadam). Rīga.

Бажан И. А., 1989. Каргопольцев С. Ю. В-образные рифленые пряжки как хронологический индикатор синхронизации. In: *Краткие сообщения*. Вып. 198. Москва, с. 28–35.

Ковалевская В. Б., 1979. Поясные наборы Евразии IV–IX вв. Пряжки. Археология СССР. Свод археологических источников. Выпуск Е1-2. Москва.

Шноре Э., 1957. Нукшинский могильник. Рига.

Santrumpos

JNM – Jekabpilio istorijos muziejus

LNVM – Latvijos nacionalinis istorijos muziejus (Ryga)

Ats. r. – atsitiktinis radinys

GÜRTELSCHNALLEN DES 5.–9.JHS. IN OSTLETTLAND

Janis Ciglis

Zusammenfassung

Im Artikel werden die Gürtelschnallen des 5.–9.Jhs. in Ostlettland besprochen. Es handelt sich um das Fundmaterial der oben genannten Periode in den Denkmälern von Lettgallen und Selen, zusammen mit dem Material aus dem Gräberfeld Katlakalna-Pliavniekkalna von Semgallen, wo etwa 160–170 Gürtelschnallen gefunden worden waren. Als Grundlage der Klassifizierung der Gürtelschnallen gilt die geometrische Figur. Die Gürtelschnallen jeder Gruppe werden in Typen untergliedert. Die im Artikel besprochenen

Gürtelschnallen werden in 4 Gruppen untergliedert: Gruppe I – runde, Gruppe II – ovale, Gruppe III – halbrunde, Gruppe IV – viereckige Gürtelschnallen.

Die Gürtelschnallen der Gruppe I sind nicht zahlreich; es wurden nur zwei davon gefunden, die ins 4.–6.Jh. datiert werden.

Die Gruppe II bilden Gürtelschnallen, die der Gruppe I ähnlich, aber oval sind. Nach dem Schnitt des Bügels werden sie in einige Typen gegliedert: Typ I – der Bügel ist gleichmäßig

dick und rund; Typ 2 – der Schnitt ist rund, ein wenig gekerbt und mit einem verdickten Vorderteil (Abb. 1:1, 2, 5–8); Typ 3 ist dem Typ 2 ähnlich, hat einen verdickten gekerbten Vorderteil mit einem verlängerten Vorsprung (Abb. 1:14); Typ 4 – der Schnitt des Bügels ist rhombisch (Abb. 1:3, 4, 9); Typ 5 hat einen bandförmigen Bügel (Abb. 1:10, 11, 16, 3:10); Typ 6 hat einen bandförmigen (schrägen) Bügel (Abb. 1:15); Typ 7 – sein Schnitt ist bandförmig, sein Bügel ist im Vorderteil nierenförmig (Abb. 1:12, 13). Im allgemeinen datiert man die Gürtelschnallen der Gruppe II ins 5.–6.Jh., einzelne Gürtelschnallen des Typs 7 hat man bis in das 8.Jh.hinein getragen.

Die Gruppe III bilden halbrunde Gürtelschnallen (Abb. 3:1). Der Typ 1 dieser Gruppe besteht aus eisernen Gürtelschnallen. Der Bügel des Typs 2 wurde zusammen mit der Achse für die Nadel gegossen, der Vorderteil ist oval (Abb. 3:2). Die Gürtelschnallen des Typs 3 ähneln den Gürtelschnallen des Typs 5 der Gruppe II. Auf ihrem Rückenteil sind die Achsen formiert, der Vorderteil des Bügels ist oval mit einer Einbiegung (Abb. 3:3–5). Den Typ 4 bilden Gürtels-

chnallen mit viereckigem Vorsprung beiderseits neben der Achse (Abb. 3:8, 11, 4:6), auch die Gürtelschnallen des Typs 5 haben Vorsprünge beiderseits der Gürtelschnallen, die an eine Verlängerung der Achsen erinnern (Abb. 3:9, 12, 13, 4:1–5). Die Mehrheit dieser Funde bilden zusammen mit den dekorierten Beschlägen schicke Gürtel. Die Gürtelschnallen der Gruppe III werden insgesamt ins 6.–8.Jh. datiert, ausgenommen die Gürtelschnallen des Typs 1, die älter sind (4.–5.Jh.).

Die Gürtelschnallen der Gruppe IV werden in 3 Typen gegliedert. Den Typ 1 bilden die Gürtelschnallen mit abgerundeten Ecken und eingebogenen Seiten (Abb. 8, 9), der Typ 2 besteht aus den Gürtelschnallen mit geradem Rückenteil und ein wenig verbreitetem Vorderteil (Abb. 3:6, 7) und der Typ 3, das sind Gürtelschnallen mit einem eingebogenen Vorderteil. Die Gürtelschnallen der Gruppe IV datiert man in das 8.–9.Jh. Eine Ausnahme macht eine Gürtelschnalle, die im Gräberfeld von Pildas Nukši gefunden wurde und die in das 11.Jh.datiert wird.

Übersetzung von S. Lapinskas

Īteikta 2006 m. gegužēs mēn.